

УДК 378.147:33:502.3
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.38-42

Горобець Ольга Вікторівна

кандидат економічних наук, доцент
кафедра екологічної безпеки та економіки природокористування Житомирський національний
агроекологічний університет,
м. Житомир, Україна
o.vikt.gorobets@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4526-0581>

Горобець Сергій Миколайович

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра прикладної математики та інформатики
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна
sgs_cat@yahoo.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7639-9714>

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. В статті обґрунтовано, що важливою умовою переходу до збалансованого економічного розвитку є підготовка фахівців економічного профілю, які мають необхідні компетентності щодо практичної реалізації концепції сталого розвитку суспільства. Метою статті визначено: з'ясування наявності екологічно-спрямованих дисциплін та дисциплін, що стосуються сталого розвитку, в освітніх програмах ВНЗ України, де готують студентів економічних спеціальностей, а також надання рекомендацій щодо удосконалення процесу підготовки економістів у контексті сталого розвитку. Встановлено, що у більшості досліджених ВНЗ майбутні економісти або взагалі не вивчають дисципліни екологічної спрямованості, або для окремих спеціалізацій викладається лише одна дисципліна – «Екологія». Методи дослідження: міждисциплінарний і системний підхід, аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення. Запропоновано: запровадити вивчення студентами усіх спеціальностей дисциплін екологічної спрямованості, у т.ч., дисциплін, що розкривають сутність та стратегії досягнення сталого розвитку суспільства; включити в освітньо-професійні програми усіх економічних спеціальностей дисципліну «Економіка природокористування»; працювати над відкриттям економічних, екологічно орієнтованих спеціалізацій, зокрема, «Зелена економіка», «Екологічний маркетинг», «Екологічний менеджмент».

Ключові слова: концепція сталого розвитку; освіта для сталого розвитку; майбутні економісти; освітньо-професійні програми підготовки фахівців економічних спеціальностей; дисципліна «Економіка природокористування».

Вступ. Економічна діяльність людей, що довгий час здійснювалась без врахування екологічних обмежень, призвела до розгортання глобальної екологічної кризи, першими з якою зіткнулися промислово розвинені країни в 60-х роках ХХ ст. Комплекс енергетичних, сировинних і екологічних проблем, які постали перед ними, вже неможливо було вирішити в рамках техногенної моделі розвитку. Стала очевидною взаємозалежність усіх еколого-економічних процесів на нашій планеті, вичерпність майже всіх природних ресурсів, обмежена здатність навколишнього природного середовища поглинати і знешкоджувати відходи і забруднення, створені економічними системами.

Внаслідок усвідомлення катастрофічності сформованого типу економічного розвитку та необхідності зміни економічної парадигми була розроблена Концепція сталого розвитку, прийнята у 1992 р. на Конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку. Сталий розвиток визначається як задоволення потреб сучасних поколінь без підриву можливостей наступних поколінь задовольняти свої потреби. Ця концепція наголошує на необхідності переходу від постійного економічного зростання до якісного розвитку економіки, сумісного з екологічними можливостями біосфери. Як зазначається в «Стратегії освіти для сталого розвитку Економічної комісії ООН для Європи», одним з дієвих засобів забезпечення сталого розвитку, що може сприяти вирішенню багатьох ключових проблем, включених до порядку денного ХХІ ст., є екологічна освіта населення. При цьому важлива роль повинна належати екологічній освіті майбутніх економістів, оскільки

здійснити перехід від екологічно деструктивної до екологічно безпечної економіки зможуть лише фахівці, які розуміють необхідність гармонізації економічної, екологічної і соціальної систем, та володіють необхідними компетентностями для практичної реалізації даного напрямку розвитку суспільства. З огляду на зазначене, вивчення досвіду підготовки економістів в університетах України з урахуванням концепції сталого розвитку є досить актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблем реалізації концепції сталого розвитку присвятили свої дослідження багато науковців: В. Боголюбов, О. Веклич, З. Герасимчук, В. Голян, Л. Гринів, Б. Данилишин, Л. Левковська, Л. Мельник, М. Хвесик та ін. Роль і значення вищої освіти для переходу суспільства до сталого розвитку вивчають М. Євтух, К. Корсак, Г. Наумов, Н. Терентьева, В. Черненко та ін., проте питання, пов'язані з удосконаленням університетської економічної освіти в Україні у контексті реалізації концепції сталого розвитку суспільства, в науковій літературі висвітлені недостатньо.

Мета статті: з'ясувати наявність екологічно-спрямованих дисциплін та дисциплін, що розкривають зміст концепції сталого розвитку, в освітніх програмах кращих університетів України, де готують студентів економічних спеціальностей; надати рекомендації щодо удосконалення процесу підготовки економістів у контексті сталого розвитку. **Завдання дослідження:** обґрунтувати необхідність вивчення студентами, які здобувають освіту за економічними спеціальностями, дисциплін екологічної спрямова-

ності, у т.ч., дисциплін, що розкривають сутність концепції сталого розвитку суспільства; використовуючи дані з відкритих джерел, визначити університети України, які готують майбутніх економістів, і входять в рейтинг кращих вищих навчальних закладів країни; проаналізувати освітньо-професійні програми, за якими здійснюється підготовка бакалаврів економічних спеціальностей в Україні; розробити пропозиції щодо удосконалення навчального процесу у ВНЗ, що готують майбутніх економістів. **Методи дослідження:** міждисциплінарний і системний підхід, методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення сталого розвитку суспільству необхідно здійснити певні заходи: демографічні перетворення для забезпечення сталого рівня народонаселення; економічні перетворення, спрямовані на реструктуризацію економіки, в основу якої має бути покладене співставлення екологічних можливостей з економічними потребами; енергетичні перетворення, які б забезпечували ефективність виробництва з мінімальною шкодою для довкілля; перехід до використання відновлювальних природних ресурсів; політичні перетворення, спрямовані на перехід всіма державами світу до гармонійного співіснування країн між собою, збалансованого стану їх економічних, соціальних і екологічних систем.

Зміна системи взаємодії суспільства і природи з екологічно деструктивної на гармонійне співіснування, перехід до нових моделей збалансованого використання природних ресурсів, виробництва і споживання потребують від суспільства наявності нових компетентностей. Саме тому успішна реалізація зазначених вище заходів може відбутися лише на основі науково обґрунтованих підходів та широкої освітньої діяльності, що, в свою чергу, потребує зміни ролі освіти в суспільному житті.

В сучасних умовах покликання освіти в цілому і вищої освіти, зокрема, – не лише підготувати компетентного фахівця в тій чи іншій галузі знань, а й виховати екологічно відповідального громадянина, який би поєднував свою професійну діяльність із духовністю, моральністю та активною природоохороною позицією (Білик, 2005).

На думку В. Бороздінова, В. Делії, Н. Маслової, В. Панченка, Н. Терентьєвої та ін. науковців новим напрямом розвитку і важливим завданням сучасної освіти є формування людини з екологічним світоглядом і новим, екологічним (або ноосферним) типом мислення, яке є нероздільним з розумінням сучасної концепції сталого розвитку (Терентьєва, 2014).

Зазначений підхід знайшов своє відображення і в нормативних документах нашої держави. Як зазначається в проєкті Стратегії сталого розвитку України до 2030 року, необхідно запроваджувати в Стандарти освіти всіх рівнів і спеціальностей загальні компетентності з розуміння проблематики переходу суспільства до сталого розвитку. ВНЗ повинні забезпечувати підготовку кваліфікованих фахівців з необхідними компетентностями для розробки і використання новітніх технологій, які забезпечують перехід суспільства до сталого розвитку (Стратегія, 2018).

Потрібно також нагадати, що Україна приєдналася до Орхуської Конвенції і законодавчо закріпила вимогу щодо вільного доступу громадськості до екологічної інформації та правосуддя з питань, що стосуються довкілля, а також можливість громадян приймати участь у громадських слуханнях щодо результатів оцінки впливу на довкілля того чи іншого проєкту. Проте для того, щоб скористатися цією

можливістю і впливати на процес прийняття рішень, громадяни повинні мати екологічні знання і розуміти взаємозв'язок між різними видами діяльності людини та їхнім впливом на довкілля.

З цієї точки зору вищим навчальним закладам відводиться дуже важлива роль у підвищенні поінформованості населення з питань екології і сталого розвитку, формування цінностей, вироблення навичок і заохочення поведінки, сумісної зі сталим розвитком. Саме у ВНЗ наявні усі необхідні наукові, організаційні, кадрові можливості для забезпечення високого науково-методичного рівня освіти як безпосередньо у навчальному закладі, так і за його межами. Освіта має стати чинником, який дозволить людям навчитися оцінювати та розв'язувати всі проблеми з урахуванням базових принципів сталого розвитку (Сталій розвиток, 2011).

Надзвичайно важливими також є питання впровадження основних положень концепції сталого розвитку в діяльність державних службовців та управлінців у різних сферах економіки. Це також може бути реалізовано на базі вищих навчальних закладів, у процесі перепідготовки та підвищення кваліфікації зазначених осіб.

Отже, освіта є однією з передумов і важливим інструментом реалізації стратегії сталого розвитку, поряд із нормативно-правовими, фінансовими, економічними та інформаційно-комунікаційними інструментами.

Проте для того, щоб відповідати усім викликам і завданням, сама просвітницька діяльність щодо принципів сталого розвитку повинна стати невід'ємною складовою вищої освіти. З метою вивчення ситуації, що склалася у цій сфері, були проаналізовані освітньо-професійні програми 15 університетів України, де здійснюється підготовка студентів за спеціальностями: 051 «Економіка», 071 «Облік і оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», 292 «Міжнародні економічні відносини». Результати дослідження за окремими ВНЗ наведено в табл. 1.

Результати проведеного аналізу свідчать, що у більшості досліджених ВНЗ в освітньо-професійних програмах підготовки економістів або взагалі відсутні дисципліни екологічної спрямованості, або для окремих спеціалізацій (найчастіше – спеціальності 051 «Економіка») викладається лише одна дисципліна – «Екологія».

Лише в окремих університетах студентам пропонуються еколого-орієнтовані дисципліни в якості вибіркової. Так, у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна, майбутні економісти, які здобувають вищу освіту на бакалаврському рівні, у третьому–шостому семестрах обирають для вивчення по одній міжфакультетській вибіркової дисципліні на семестр. Серед запропонованих дисциплін є декілька екологічної спрямованості, зокрема: «Транскордонна екологічна безпека», «Агро-екологія», «Екологічна оцінка територій», «Екологічне підприємництво», «Екологічний менеджмент у природокористуванні». Проте, як показує досвід, зазначені дисципліни не користуються у студентів популярністю. Так, у 2018/2019 навчальному році із 454 студентів економічного факультету, а також 73 студентів, які навчаються у навчально-науковому інституті «Каразінська школа бізнесу», жоден не обрав дисципліну екологічної спрямованості.

Є і окремі позитивні приклади. Так, у Київському національному торговельно-економічному універси-

Таблиця 1.

Наявність дисциплін екологічної спрямованості у досліджуваних ВНЗ України

Назва ВНЗ	Спеціальність	Кількість спеціалізацій за даною спеціальністю	Назва спеціалізації, де вивчаються дисципліни екологічної спрямованості	Назва дисципліни
1. Київський національний торговельно-економічний університет	051	3	«Економіка бізнесу», «Корпоративні фінанси»	Екологія
	072	7	–	–
	073	1	«Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності»	Екологія
	075	2	«Маркетинг», «Рекламний бізнес»	Екологія
	076	2	–	–
	292	3	–	–
2. Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана	051	6	«Економіка агробізнесу»	Економіка природних ресурсів в агробізнесі Біоекономіка
	051	6	«Зелена економіка»	29 дисциплін
	071	4	–	–
	072	4	–	–
	073	1	–	–
	075	1	–	–
	076	3	–	–
3. Одеський національний економічний університет	051	4	«Світова економіка та моделі функціонування господарських систем», «Управління персоналом та економіка праці», «Бізнес статистика та аналітика», «Інформаційні та Інтернет–технології у бізнесі»	Екологічна статистика
	071	2	–	–
	072	2	–	–
	073	1	–	–
	075	2	«Маркетинг» «Міжнародна логістика»	Екологічні аспекти логістичної діяльності
	076	5	–	–
	292	1	–	–
4. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	051	6	Бізнес-аналітика та міжнародна статистика Бізнес-економіка Економіка та економічна політика Економічна аналітика та статистика Економічна кібернетика Міжнародна економіка	7 дисциплін на вибір*

теті, дисципліна «Екологія» викладається студентам трьох економічних спеціальностей. Цікавим є досвід Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, де за спеціальністю «Економіка» відкрита спеціалізація «Зелена економіка».

Майбутні економісти, що навчаються за цією програмою, мають можливість вивчати 10 обов'язкових екологічно спрямованих дисциплін (зокрема, «Аналіз та моделювання еколого-економічних систем», «Кліматичні фінанси», «Екологічний аудит», «Екологічний менеджмент», «Зелений маркетинг») і 19 дисциплін за вибором студента. Серед них 3 вибіркові дисципліни присвячені вивченню концепції сталого розвитку та різним аспектам реалізації зазначеної концепції, а саме: «Демографія та соціальні проблеми сталого розвитку», «Сталий розвиток сільських територій», «Моделювання та технології сталого розвитку населених пунктів». На нашу думку, за умови впровадження державної політики щодо реалізації в країні стратегії сталого розвитку, найближчим часом фахівці з зеленої економіки будуть користуватися по-

питом серед роботодавців.

Потрібно зазначити, що в жодному із досліджуваних ВНЗ для студентів, які навчаються за спеціальностями 071 «Облік і оподаткування» і 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», взагалі не викладаються дисципліни екологічного спрямування. Така ситуація є незадовільною, враховуючи, що одним із важливих завдань щодо реалізації економічної складової концепції сталого розвитку є необхідність удосконалення системи обліку та довгострокового прогнозування стану природних ресурсів, їх економічної оцінки; створення та використання уніфікованих кадастрів природних ресурсів тощо (Стратегія, 2018). Це означає, що найближчим часом постане нагальна потреба у фінансистах, фахівцях з обліку та аудиту, які мають відповідні компетентності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Мета і зміст освіти повинні підпорядковуватись реалізації національної стратегії переходу України на засади сталого розвитку, тому пріоритетним завданням є інтеграція освіти для сталого розвитку

у систему вищої освіти. Для цього необхідно включити в усі освітньо-професійні програми дисципліни екологічної спрямованості і дисципліни (або окремі модулі) щодо концепції та стратегії сталого розвитку. Причому зазначені дисципліни бажано включати в перелік обов'язкових, а не вибіркових дисциплін.

З метою підвищення рівня компетентності майбутніх економістів пропонується включити в освітньо-професійні програми усіх економічних спеціальностей дисципліну «Економіка природокористування». Це сприятиме розвитку у фахівців економічного профілю екологічного світосприйняття, дозволить сформувати у них компетентності, необхідні для вирішення проблем раціонального використання, охорони та відтворення природно-ресурсного потенціалу і навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки соціально-економічного розвитку і життєдіяльності людини.

Університетам, які здійснюють підготовку еконо-

містів, пропонується здійснювати діяльність щодо розробки освітньо-професійних програм і відкриття нових еколого-економічних спеціалізацій. Такими спеціалізаціями можуть бути: «Зелена економіка» (спеціальність «Економіка»), яка відкрита в Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана; «Екологічний маркетинг» (спеціальність «Маркетинг»), яка відкрита в Житомирському національному агроекологічному університеті; «Екологічний менеджмент» (спеціальність «Менеджмент») тощо. Підготовка фахівців економічного профілю, які мають необхідні компетентності, є однією з важливих умов екологізації економіки та переходу до збалансованого еколого-економічного розвитку. Перспективами подальших досліджень є розробка навчально-методичного забезпечення та методичних рекомендацій щодо викладання проблем сталого розвитку студентам економічних спеціальностей.

Список використаної літератури

Білик Л. І. Екологічна відповідальність як духовна якість особистості. URL: http://novyn.kpi.ua/2005-1/01_Biluk.pdf (дата звернення: 14.04.2019).

Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року: Проект Закону України від 07.08.2018 № 9015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64508 (дата звернення: 14.04.2019).

Садовенко А., Масловська Л., Серета В., Тимочко Т. Сталий розвиток суспільства: навчальний посібник. Київ, 2011. 392 с.

Терентьева Н. О. Формування нового мислення як ноосферного утворення. *Акмеологія – наука XXI століття*: матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 трав. 2014 р.). Київ: Київський ун-т ім. Бориса Грінченка, 2014. С. 418–423.

References

Bilyk L.I. (2005). *Ekologichna vidpovidalnist yak dukhovna yakist osobystosti*. [Environmental responsibility as the spiritual quality of the individual]. Retrieved from http://novyn.kpi.ua/2005-1/01_Biluk.pdf (last accessed: 14.04.2019) [in Ukrainian].

Proekt Zakonu Ukrainy (2018). *Pro Stratehiuu staloho rozvytku Ukrainy do 2030 roku* [On the Strategy of Sustainable Development of Ukraine until 2030]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64508 (last accessed: 14.04.2019) [in Ukrainian].

Sadovenko A., Maslovska L., Sereda V., Tymochko T. (2011) *Stalyi rozvytok suspilstva* [Sustainable development of society]. Kyiv [in Ukrainian].

Terentieva N.O. (2014, May). *Formuvannia novoho myslennia yak noosfernogo utvorennia* [Formation of new thinking as a noosphere formation]. In *Akmeolohiia – nauka XXI stolittia* [Akmeology - the science of the XXI century]: Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference (pp. 418-423). Kyiv: Kiev Boris Grinchenko University [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 21.04.2019 р.

Горобец Ольга

кандидат економічних наук, доцент
кафедра екологічної безпеки та економіки природопольовання Житомирський національний
агроекологічний університет
г.Житомир, Україна

Горобец Сергей

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра прикладної математики та інформатики
Житомирський державний університет імені Івана Франка
г.Житомир, Україна

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Аннотація. В статті обосновано, що важким умовою переходу к сбалансированному экономическому развитию является подготовка специалистов экономического профиля, обладающих необходимыми компетентностями по практической реализации концепции устойчивого развития общества. Целью статьи определено: выяснение наличия экологически направленных дисциплин и дисциплин по устойчивому развитию в образовательных программах ВУЗов Украины, которые готовят студентов экономических специальностей, и предоставления рекомендации по совершенствованию процесса подготовки экономистов в контексте устойчивого развития. Установлено, что в большинстве исследованных ВУЗов будущие экономисты либо вообще не изучают дисциплины экологической направленности, либо для отдельных специализаций преподаётся лишь одна дисциплина – «Экология». Предложено: ввести изучение студентами всех специальностей дисциплин экологической направленности, в т.ч. дисциплин, раскрывающих сущность и стратегии достижения устойчивого развития общества; включить в образовательно-профессиональные программы всех экономических специальностей дисциплину «Экономика природопользования»; вести деятельность по открытию экономических, экологически ориентированных специализаций, в частности, «Зеленая экономика», «Экологический маркетинг», «Экологический менеджмент».

Ключевые слова: концепция устойчивого развития; образование для устойчивого развития; будущие экономисты; образовательно-профессиональные программы подготовки специалистов экономических специальностей; дисциплина «Экономика природопользования».

Gorobets Olga

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Department of Ecological Safety and Environmental Economics
Zhytomyr National Agroecological University
Zhytomyr, Ukraine

Gorobets Serhiy

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Applied Mathematics and Informatics
Ivan Franko Zhytomyr State University
Zhytomyr, Ukraine

ECONOMIC EDUCATION IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract. The article contains the substantiation of important condition for transition to a balanced economic development. This condition is the professional training of the specialists of the economic profile who would have the necessary competencies regarding the practical implementation of the concept of society's sustainable development. The role of higher education for transition to sustainable development, in particular, raising the population's awareness of ecology and sustainable development, is outlined; as well as great importance is a retraining and advanced training of civil servants and the managers in different spheres of the economy. The purpose of the article is to determine the availability of environmentally-directed disciplines and the disciplines relating to sustainable development, as well as the educational programs of higher educational institutions of Ukraine, which train the students of economic specialties, thus providing the recommendations for improving the process of economists' professional training in the context of sustainable development. The content of the educational and professional programs of 15 Ukrainian universities is analyzed. It is established that in most investigated universities the prospective economists do not study environmental disciplines at all, or only one discipline – «Ecology» – is taught for certain specializations. Among the studied higher educational institutions the disciplines devoted to outlining the concept of sustainable development and various aspects of the implementation of this concept, are taught only for the students specializing in «Green Economy» at Vadym Hetman Kyiv National Economic University. It is proposed: to introduce the study by the students of all specialties the ecological disciplines, including the disciplines that reveal the essence and strategies for the achievement of society's sustainable development; to include in the educational-professional programs of all economic specialties the discipline «Environmental Economics»; to pay attention to opening the economic and ecologically oriented specializations, in particular, «Green economy», «Ecological marketing», «Ecological management».

Key words: sustainable development concept; education for sustainable development; prospective economists; educational and professional programmes for the specialists in economic specialties professional training; the discipline «Environmental Economics».